

THE WORDS OF THE DRINK, PUNT AND ADULTERY IN DIVANÜ LÛGATI'T-TÛRK

DİVANÜ LÛGATI'T-TÛRK'TE İÇKİ, KUMAR ve ZİNAYA DAİR SÖZCÜKLER

Adem AYDEMİR¹

Abstract

Divanü Lûgati't-Türk (DLT), which is a cultural treasure of Turkish, shows wideness and prosperity of Turkish vocabulary in 11th century and also puts forward interesting recordings about people and community life, materialistic and moral culture in that century. From this point of view, DLT which was, approximately, written a thousand years ago, is, as a great many researchers agreed, one of the first historical and cultural reference books rather than being the first Turkish dictionary. The life style and understanding life of societies can be seen on languages of societies. DLT has been one of the research subjects in the science of Turkishness nearly for an age. This work is precious in terms of reflecting cultural properties as well as being important in terms of literature. Turkish culture has influenced many cultures and it had been influenced by many cultures in history. Change in the life style of the settled Turks has also been reflected on their culture. Old Turkish society life has developed by having intertwined with social, political, economic and environmental conditions in old periods of Turkish. The reason of this is, of course, as we have mentioned above, the cultural area that Turks joined and the effects of the religions. bDLT, as every subject, consists of valuable information on drink, punt and adultery of 11th century. In this article, three subjects mentioned in the title will be discussed. Therefore, it is studied, in this article; the words of drink, punt and adultery selected from DLT and their commentaries in the frame will be mentioned.

Keywords: Divanü Lûgati't-Türk, vocabulary, drink, punt, adultery.

Özet

Bir kültür hazinesi olan Divanü Lûgati't-Türk (DLT), bir yandan XI. asırda söz varlığının genişliğini ve çeşitliliğini gözler önüne sermekte, bir yandan da o dönemde insan ve toplum yaşamıyla, maddi ve manevi kültürümüzle ilgili, ilgi çekici kayıtlar ortaya koymaktadır. Bu bakımdan zamanımızdan yaklaşık bin yıl önce yazılan DLT, Türkçenin ilk sözlüğü olmaktan öte pek çok araştırmacının teslim ettiği üzere tarihi ve kültürel başvuru kaynaklarımızın da ilklerindedir. Topluların yaşam biçimleri, dünyayı algılayışları o toplumun dilinde de kendini gösterir. DLT, yaklaşık bir asırdır Türklük biliminin başlıca araştırma konularından biri olmuştur. Bu eser, edebiyat bakımından önemli olduğu kadar kültür özelliklerini yansıtmaya bakımından da değerlidir. Türk kültürü, tarih içinde birçok kültürü etkilemiş ve birçok kültürden de etkilenmiştir. Göçebelikten yerleşik hayata geçen Türklerin yaşam şekillerindeki değişiklik kültürlerine de yansımıştır. Eski Türk sosyal yaşantısı, Türklerin eski dönemlerinin sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel şartlarıyla iç içe gelişmiş, bütün bu unsurlar birbirlerini etkileyip şekillendirmişlerdir. Tabii ki bunun sebebi, yukarıda da belirttiğimiz gibi Türklerin girdikleri kültür çevreleriyle, dinlerin tesiri yüzündendir. DLT, her alanda olduğu gibi, içki, kumar ve zina açısından da önemli bilgiler içermektedir. Bu makalede başlıkta geçen üç konu ele alınacaktır. Bu sebeple makalede, DLT'de yer alan sözcüklerin içinden seçilmiş içki içmek, kumar oynamak ve zinaya dair sözcükler ve bunların açıklamaları anılan çerçevede incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Divanü Lûgati't-Türk, söz varlığı, içki, kumar, zina.

¹ Öğretmen, MEB, Balıkesir Merkez Ticaret Meslek Lisesi, E-mail: adem.aydemir@hotmail.com

“Bor içme fesâdka katılma yıra
Zina kılma fâsık atanma kara”
Kutadgu Bilig (1334).

GİRİŞ

Bir dilin sahip olduğu deyimler ve terimler o dili konuşan toplumun dünya görüşünü, inançlarını, gelenek göreneklerini kısacası maddî-manevî kültürünü yansıtır. Bir dilin söz varlığında bulunan ahlâkî sapma sözleri, toplumun sosyal yapısı hakkında bilgi veren sözlerdir (Yaylagül 2010: 121-140). XIX. asır Macar Türkolog ve Seyyah Arminius Vambéry'e göre; “Eski Türkçede alüfte, piç (veled-i zina) sözlerine rastlanmaz. Sonradan bu manalara gelen sözler diğer dillerden, bilhassa Farsçadan geçmiştir.” (Rasonyi 1996: 58). Her sosyal ürün gibi dil ve kültür de komşu veya çevre dil ve kültürlerle temas hâlinindedir. Dolayısıyla komşu milletlerin, halkların, birbirleriyle olan ilişkileri onların dillerine ve kültürlerine de yansımıştır. Kâşgarlı, Türklerin hususiyetleri hakkında naklettiği bir *Hadis-i Kutsî*'den sonra: “Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlamak, sözünü yerine getirmek, sadelik, öğünmemek, yiğitlik, mertlik gibi övülmeye değer, sayısız iyilikler görülmektedir.” (DLT I: 351/2) diyor. Ancak büyük Türk hakanı Afrasyab'ın ölümünden sonra Türk toplumunda bir ahlâkî zafiyet dönemi başlamıştır (DLT I: 103; III: 303).

DLT'de çok farklı sözcük açık bir şekilde ahlâkî sapma ifade eden sözcük olduğu halde bunların 'edeb' dâhilinde 'edebiyat'a dâhil edildiği görülmektedir. Kâşgarlı, 'Olmayan şeyin dilde adı mı olur?' (DLT III: 153, 176) diyor. Bu sebeple biz gerek müellifimizin şahs-ı manevisine, gerekse eserine olan saygımız sebebiyle bu çalışmamızda bir tabuya tâbi olmaksızın günümüzde abes karşılanabilecek hususlarda dahi bir örtmece veya örtülü ifade kullanmamakta bir beis görmedik. Bununla beraber DLT'deki bazı sözcükler örtmece sözcük olarak değerlendirilebilecek nitelikte sözcüklerdir (Aydemir 2013: 107-120).

Kâşgarlı, 'Bilinmelidir ki, Oğuzların dili incedir.' (DLT I: 432), 'Argu şehirleri halkının dili çapraşıktır.' (DLT I: 30), 'Arguların dilinde çetrefillik vardır.' (DLT III: 269), 'Oğuzlar Argulara komşudur, dilleri birbiriyle karışmıştır.' (DLT III: 153). 'Oğuzlar Farşlarla çok karışmış oldukları için birçok Türkçe kelimeleri unutmuşlar, yerine Farsça kelimeler kullanır olmuşlardır.' (DLT I: 76, 431, 432) diyor. Kâşgarlı, Türk şehirlerinde Farşlar çoğaldıktan sonra bu şehirlerin Acem şehirleri gibi olduğunu da ifade ediyor (DLT III: 150). Müellif, öz Türkçe olan kelimelerin, öz Türkçe olduğunu ısrarla ifade ederken (msl. bkz. DLT I: 76, 431; III: 34, 35, 44, 153), alıntı kelimelerin de, alıntı olduğunu ifade etmekten çekinmemiş (DLT I: 356; III: 153), bazı kelimelere 'Fasih değildir.' (DLT I: 108, 449; II: 142; III: 122), bazı kelimelere, 'Bu kelimenin aslının ne olduğunu bilmiyorum.' (DLT I: 484), bazı kelimelere de 'Bu söz Türkçe değildir.' (DLT I: 423; III: 19, 218) kaydını koymuştur. DLT'de yer alan ve bu çalışmamızda inceleme konusu yaptığımız sözcüklerden *ağartğu*, *buxsum*, *kapakla:-*, *kımızlan-*, *oynak*, *oynaş*, *sagır*, *serge:k*, *tî:m* ve *ütrük* sözcüklerine dönemin eserlerinde veya tanıklı sözlüklerde rastlanmamıştır. Bu gibi bir edebî metinde yalnızca bir kez kullanılmış olan kelime, terim veya deyimlere dilbiliminde 'hapax legomenon' (< Yun. hapax 'bir defa' + legein 'söyle-' fiilinin edilgen biçimi) 'tek kullanımlık, numunelik' adı verilmektedir.

“İslâmiyetten Önce Türklerde Yiyecek ve İçecekler” (Kılıç ve Albayrak 2012: 707-716), “Tarihi Türk Lehçelerinde Geçen Bazı İçecek Adları Hakkında Leksikal Tespitler” (Berbercan 2010: 914-929), “Divanü Lûgati't-Türk'teki Yiyecek-İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri” (Çetin 2005: 185-200) ve “Kutadgu Bilig'de Yiyecek ve İçecek Adları” (Kobyay 2013: 830) alanlarında alan mütehassıslarınca incelemeler ve araştırmalar yapılmıştır. Çalışma konumuzla ilgili olarak Adem Aydemir, bir çalışmasında; “Divanü Lûgati't Türk'te Aşk ve Cinsellik

Üzerine” (Aydemir 2012: 15-41) konusunu işlemiştir. Şarabın hammaddesi olan ve tarih öncesi çağlardan beri yetiştirilen üzüm, sözlü kültür geleneği içinde ayrı bir yere sahiptir (Şenocak 2007: 164-172; Mükerrer 2008: 175-192). Türk halk edebiyatında ‘şalvarı şaraba satmak’ sözü müptelâsı için ‘Şarap için sahip olduğu son ve en değerli nesneden vazgeçmek.’ yerinde kullanılmıştır (Aksoyak 2011: 85-90). Uygur Türklerinin Doğu Türkistan’da iktisadî sahadaki başarıları dikkate şayandır. Çiftçilikte geniş ölçüde sulama tesisatı dolayısıyla ekincilik ve bağcılık hayli inkişaf etmişti. Kazılarda zahire ve şarap alış verişine, kredi muamelesine ait birçok vesikalar ele geçmiştir (Akkaya 1943: 79). Bununla beraber DLT’de alkollü içkiler ile kumar ve zina hakkında bildiğimiz kadarıyla yeterli ve müstakil bir araştırma yapılmamıştır. Çalışmamızın alanında faydalı olabileceği düşünülmektedir.

DİVANÜ LÛGATİ’T-TÛRK’TE ALKOLLÜ İÇCEKLER

Ağartğu

Ağartğu: “Şerbet gibi buğdaydan yapılan şarap, içki.” (DLT III: 442). Alkol içeren bir içecek olduğu sanılmaktadır. Eserde hapax legomenon bir veridir. (EDPT: -).

Begni

Begni: “Buğday, darı, arpa gibi şeylerden yapılan içki.” (DLT I: 434). Clauson, ‘*benği*’ hakkında: “Beer/ bira” (EDPT: 328) bilgisini verir. *Bāgni*: “Bira” (EUTS: 25). Aryani bir kökene (*etymon*) sahip olduğu düşünülen ‘*begni*’nin, Türklerin İrani kültür (Soğd, Harezmi, Pehlevi, vs.) sahasıyla, bilhassa Soğd kültürünün (Soğ. *bʿny*/ bira) etki alanına girdiği bir devirde alındığı (*borrowing*) kanısı oluşmaktadır (Berbercan 2010: 917). Bununla beraber Starostin; Moğolca, Tunguzca vd. dillerin söz varlığında da yer alan *begni*’yi (millet beer) Altayca, İran dillerindeki biçimleri de Türkçeden kopya olarak kabul eder. *PTurk*. “**begni* millet beer: OTurk. *begni* (Orkh., Ouygh.); Karakh. *begni* (MK, IM). The word is also present in some Iranian languages (Sogd. ‘*bʿny*’ Osset. *bāgāny*, where it is most probably a Turkic loanword, despite TMN 2, 311, Bailey 320 with a dubious Iranian etymology). Turk. > Mong. *bekni*, *begni*.” (EDAL: 335). Salman, eski Türk içeceklerinden ‘*begni*’ hakkında mufassal bilgiler vermiştir (Salman 1984: 533-538). “*Ol bekni yüşdi*: O, bozayı akıttı. Boza: Buğday, darı, arpa gibi şeylerden yapılan içkidir.” (DLT III: 60). “*Bekni yewüldi*: Boza olgunlaştı.” (DLT III: 81). Türk dilinin bazı şubelerinde ‘*çikiye düşkün*, *çikici*, *ayyaş*’ anlamında kullanılan ‘*bekri*’ sözcüğü ‘*begni*’ sözcüğü ile ilgili olabilir (TDES-I: 46).

Bor

Bor: “Şarap. Şu sav dahi gelmiştir. *Bor bolmadhip sirke bolma*: Şarap olmadan sirke olma. Bu sav, büyüklük taslayan çocuk için söylenir.” (DLT III: 121). *Bor*: “Şarap” (KBS-I: 160; KTS: 3; EUTS: 31). Genel anlamda olmak suretiyle, *şarap* için kullanılan bu kelimenin Pehleviceden alındığı belirtilmektedir (Berbercan 2010: 917). ‘*Bor/ wine*’ Orta Farsçadan kopyadır. *Bor*: also süçü, ça:kır (EDPT: 354). *Bor çöpi*: “Şarap tortusu. Başkası da böyledir.” (DLT III: 119).

Buxsum

Buxsum: “Boza, darıdan yapılan bir içki.” (DLT I: 485). Tarihi Türk lehçelerinde kullanılmış içecek adları arasında en nadir kullanılanlardandır. Kelimenin İran dillerinden (muhtemelen Soğd dili) geldiği hususu tartışmalıdır (Berbercan 2010: 916). *boxsuk* (?*boxsok*): ‘beer’, *boxsuklan-*: Eserde hapax legomenon bir veridir (EDPT: 320). *Tuma buxsun*: “Küpte bulunan darı şarabının köpüren, fişkırın kısmı.” (DLT II: 234).

Çağır

Çağır: Genellikle *şarap* anlamında kullanılmıştır. Türkçe kökenli ve yaşayan bir kelimedir: *çaq-* ‘vurmak, sersemletmek; yakmak, tutuşturmak’ fiilinin -(t)r geniş zaman

ekini alarak oluşturduğu yapının zamanla kalıcı bir isim haline geldiği görülüyor (Berbercan 2010: 919). *Çagır*: “Şıra, çakır, şarap. Bu kelime birbirine zıt iki anlama gelen kelimelerdendir.” (DLT I: 363). *Çagır*: “Unfermented grape juice, wine/ Mayalanmamış üzüm suyu, şarap.” (EDPT: 409). *Çağır-la-*, *çağır-lan-*, *çağır-lığ* (EDPT: 411). *Çağır*: “Şarap” (KTS: 45).

“*Er çağır çuwşattı*: Adam şıra ekşitti. Başkası da böyledir.” (DLT II: 336). “*Çagır çuwşadı*: Şıra kaydandı ve köpüklendi. Başkası da böyledir.” (DLT III: 286). *Çıvşa-*: ~ *çıvşa:ñ* hapax legomenon bir veridir. *Çıvşat-*: (EDPT: 399). “*Çifşenğ çağır*: Ekşi şıra.” (DLT III: 385). “*Ol üzümni çağırladı*: O, üzümü şıra yaptı. Bir kimse şıra içtiği zaman da böyle denir.” (DLT III: 331; EDPT: 411). “*Er çağırlandı*: Adam, şıra yahut şarap sahibi oldu.” (DLT II: 267; EDPT: 411). *Çağır-lığ er*: “Şarabı olan adam.” (DLT I: 494; EDPT: 411).

Kimız

Kimız: besin değeri oldukça yüksek olmakla beraber, alkol oranı %2 civarında olan (Üstün 2009: 248) eski bir Türk içeceğidir (Aksoy 1998: 42). *Kimız*: “Kimız. Kısırak sütü tulumda bekletilerek ekşitilir, sonra içilir.” (DLT I: 365). *Kimız*: (KTS: 144). *Kimız*: “Fermented mare’s milk, koumiss: Mayalanmış kısırak sütü, kimız.” *Kimız* > *kımızlan-*: (EDPT: 629). *Kımızlan-*: DLT’de, *kımız* ise dönemin eserlerinden KB’de hapax legomenon bir sözcüktür (Kobyas 2013: 830). *PMong*. *kimur fermented milk with water: WMong. *kimur*, *kimurayan*; *kiram*, *kirma* ‘boiled milk with water’; Kh. *xaram* ‘boiled water with milk’; Kalm. *kimr*, *kimrān*; Ord. *kirma*. Mong. > Kirgh. *qimran*, Uzb. *kumran*, Tuva *ximjān*. *PTurk*. *Kumır fermented milk: Karakh. *qimız* (MK, KB); Tur. *kimız*; Az. *Gimız*; Turkm. *Gimız*; MTurk. *qimız* (Pav. C.); Uzb. *qimız*; Uygh. *qimız*; Tat. *qimız*; Bashk. *qomod*, *qimıd*; Kirgh. *qimız*; Kaz. *qimız*; KKalp. *qimız*; Nogh. *qimız*; Khak. *ximıs*, Sag., Koib. *xumıs*; Oyr. *qimıs*; Tv. *ximıs*; Chuv. *кѣѡтѣѡѡс* < Qypch.; Yak. *kimıs*.” (EDAL: 641). *Kimız* sözcüğü Türkiye Türkçesinde halen bilinen bir sözcüktür (KBS-I: 509). Bu sözcük Rusçaya ‘*kumis*’ şeklinde geçmiştir (Esen 2008: 377; Karaman 2009: 1386). Ancak Kalmukça ‘*kimr*’ ve Türkçe ‘*kımız*’ sözcüğünün Arap dilinde yakın anlam ve ses benzerliği olan ‘*hamr*’ sözcüğü ile ilgisini ifade etmek kolay gözüküyor.

“*Er kimız pışdı*: Adam, olması için kimız tulumunu salladı.” (DLT II: 12; EDPT: 376). “*Kimız kurlandı*: Kimız ekşidi. İçerisinde olan meyve dolayısıyla kimız ekşidi.” (DLT III: 197; EDPT: 659). “*Er kımızlandı*: Adam kimız sahibi oldu.” (DLT II: 268). *Kımızlan-*, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 629).

Süçig ~ süçüg

DLT’de içkiler arasında ‘kimız’ın yanı sıra ‘*süçik/ şarap*’ da geçmekte, Türk erkeğinin yaşamında, o zamanda şarabın yerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Eserde en çok adı geçen içeceklerden biri ‘*süçik*’tür. *Süçik*: “Tatlı; içilecek şey, şarap. *Süçük*: “Şarap. Bu kelime zıt iki anlam bildirir. İla deresi halkı olan yağma, Toxsı, Çıgıl boyları şaraba kızıl şarap demek olan ‘*kızıl süçik*’ adını verirler (DLT I: 408). *Süçi-*: (?sü:ci-, sü:çig) (EDPT: 795). *Sü:çig* (? sü:çig) “sweet, a sweet substance; wine/ Tatlı, tatlı bir madde; şarap.” (EDPT: 796 vd.). *Süçik*: “Şarap” (KBS-II: 818). *Süçi* ~ *süçü* “Tatlı şey, şarap.” (KTS: 244; EUTS: 140). *PTurk*. “*süçi-: sweet. OTurk. *süçig* ‘sweet’ (Orkh.), *süçüg* ‘wine; sweet’ (OUygh.); Karakh. *süçi-* ‘to be sweet’ (MK, KB), *süçig* (MK, KB, IM) ‘wine, sweet’; Tur. *süzi* (Osm.), *süzü* ‘wine’; Turkm. *süjži* 1, *süjže-* 2; MTurk. *süçüg* ‘sweet, wine’ (Qutb, Houts.); Uzb. *suçuk* ~ *çuçuk* ‘sweet, insipid’, *çuçu-* 2; Uygh. *süçük* ~ *çüçük*.” (EDAL: 1312). Bazı araştırmacılarca sözcüğün ‘*süçig*’ < *süt+sig* ‘*tatlı*’ şeklinde bir yapıya sahip olduğunun ileri sürülmesi tenkide uğramıştır (Berbercan 2010: 922).

Süçüşdi nenğ: “Nesne tatlandı.” (DLT II: 92; EDPT: 798). *Süçidi nenğ*: “Nesne tatlandı ve güzelleşti.” (DLT III: 258; EDPT: 795). *Ol süçik üşüttü*: “O, soğusun diye içilecek şeyi

soğuğa koydu.” (DLT I: 211). *Süçik suwsıdı*: “Şarap sulandı.” *Üzüm çıgsıdı*: “Üzüm ekşidi.” (DLT I: 282; EDPT: 793). *Pışığ süçük*: “Kaynatılmış şarap.” (DLT I: 373; EDPT: 378). *Koyuğ süçiki*: “Koyu şarap” (DLT III: 166). *Süm süçük nenğ*: “Taptatlı, pek tatlı nesne. Oğuzca.” (DLT I: 338). *Açığ nenğ süçirdi*: “Acı şey tatlılaştı.” (DLT II: 75; EDPT: 798). *Ol açığ nenğni süçitti*: “O, acı şeyi tatlandırdı. O, ekşi ve acı şeye tat verdi.” (DLT II: 299; EDPT: 795). *Ol küp ol süçikni açıtgan*: “O küp, içerisine konan her tatlı şeyi daima acıtır.” (DLT I: 154). *Er sözge süçündi*: “Adam, sözün tadını aldı. Adam, sözün tadını buldu, söze başladı, işine bakmadı. Şu savda da gelmiştir. *Sözge süçünse bulun barır*. Lâfa dalan tutsak olur. Sözün tadına dalan bir kimse esir olur. Bunun bir hikâyesi vardır. Bu sav, söze dalıp işini bırakan kimse için söylenir.” (DLT II: 150; EDPT: 798). *Süçek aşığı sinğdürdi*: “Şarap yemeği sindirdi, hazmettirdi.” (DLT III: 397; EDPT: 837). *Bu er ol telim süçik içürgen*: “Bu adamın âdeti çok şarap içirmektir.” (DLT I: 157; EDPT: 30). *Süçük eriğ kusturdi*: “Şarap adımı kusturdu.” (DLT II: 190). *Süçük anı esürtti*: “Şarap onu sarhoş etti.” (DLT III: 427; EDPT: 251). Bu veriler bağlamında hem alkollü içecek hem de tatlı, hoş anlamlarına gelen bu kelimenin, morfolojik açıdan değerlendirildiğinde, *süçi-* ~ *süçü-* ‘tatlan-, güzelleş-’ fiilinden türediği görülüyor (Berbercan 2010: 917).

Tim

Tim: “Şarap dolu tulum. *Timci*: Şarapçı, meyhaneci. Bir takımları şarap satana da ‘tim’ derler ise de doğru olan evvelkidir; çünkü -cı, -ci sanatkârın belgesidir.” (DLT III: 136). “Bütün Türk boyları -san’atı, işliyen kimsenin sıfatı olduğu zaman isimlerin sonuna ç ve c getirmekte birleşmişlerdir. *‘tarığ’* kelimesinden *‘tarığçı’*, *‘etük’* kelimesinden de *‘etükçi’* denir ki *‘ekinci’*, *‘pabuçcu, kavağ’* demektir (DLT II: 49). Clauson’a göre ti:m ve ti:mçi okunuşu şüpheli ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 503). Timci sözcüğü KB’de de hapax legomenon bir sözcüktür (KB: 2098).

Çöp

Çöp: “Şarabın tortusu, her şeyin çöküntüsü.” (DLT I: 318). *Çöp*: “Şarabın tortusu.” (KBS-I: 255). *Çöp*: (TDES-I: 100). *Çöp*: “Far. artık” (KTS: 53). *Çö:b*: “Originally ‘sediment, dregs’, and the like; hence, more generally, ‘something worthless, rubbish’ and hence, more specifically, ‘splinters, bits of chaff, straw’ and the like.” (EDPT: 394). *PMong.* “*çöb dirt, dregs: WMong. *çob* (L 200); Kh. *cov*; Bur. *sub*; Kalm. *cob*; Ord. *cob caG* ‘dirty time’ = ‘time of war, hunger etc.” *PTurk.* “*çöp 1 dregs, impurity, rubbish 2 stick, small branch, straw 3 penis 4 grass, hay: OTurk. *çöb, çöbik* 1 (OUygh. Budd.); Karakh. *çöb* ‘dregs of wine; any piece of noodles’; *çübek* 3 (MK; with Kypch. phonology *şöbik* ‘орпызок от фпыкра’); Tur. *çöp* 1, 2, 3; Gag. *çöp, çep* ‘gag in a barrel’, *çepkâ* ‘grapevine, wine dregs’, *çepel* ‘dirty’; Az. *çöp* 2; Turkm. *çöp* 2; Sal. *çöp* ‘weed, grass’; MTurk. *çu/üb* 2 (Pav. C.), 1 (Sangl.); Uzb. *çüp* 1, 2; Uygh. *çöp* ‘grass; noodles’; Krm. *çöp* 1, 4; Tat. *çüp* 1, *çübek* ‘oakum, combings’; Bashk. *süp* 1, ‘weed’; Kirgh. *çöp* 4; ‘afterbirth’; *çöböğö* ‘dregs after boiling butter’; Kaz. *şöp* 1, 4; KBalk. *çöb* 2, 4; KKalp. *şöp* 1, 4; Kum. *çöp* 1, ‘weed; lot’; Nogh. *şöp* 1, 2; Shr. *şöp* 1, *şöbek* ‘hemp straw’; Oyr. *Çöp* 1; 4; afterbirth’; Chuv. *şüpə* 1; ‘newborn child.’ (EDAL: 452). ‘Çöp ve türevleri’ *hk.bkz.* (Vásáry 2012: 119-140).

Kavuz

Kavuz: “Şarapta bulunan çörçöp, tortu. *Kavuz süçikden kéter*: Çöpü, tortuyu şaraptan gider.” (DLT III: 164). Eserde hapax legomenon bir veridir. (EDPT: -).

Sagır

Sagır: “İçerisine şarap konulan havana benzer söbü bir kap.” (DLT I: 406). Clauson, sagır’ın, Far. sagar’dan ‘kadeh, kupa’ kopyalandığına emindir. Küçültme eki alan *sagrağ* ‘sürahi, kâse’ Farsçadan kopyadır (EDPT: 814). Eserde hapax legomenon bir veridir. *Sağır*: “Testi” (KBS-II: 712).

Kurluk

Kurluk: “İçinde kırmızı biriktirilen küçük testi.” (DLT I: 473; EDPT: 658). *PTürk*. “*Kor 1 ferment; yeast 2 bitter, astringent: Karakh. *qor* 1 (MK, IM); Turkm. *Gor* 1; Uzb. *qor* 1 (dial.); Tat. *qur* 1 (dial.); Bashk. *qur* 1; Kirgh. *qor* 1; Kaz. *qor* 1; KKalp. *qor* 1; Yak. *kuras*.” (EDAL: 626).

Şenbuy

Şenbuy: “Başka bir davetten sonra geceleyin gidilmen içki ziyafeti. Kençekçe.” (DLT III: 239). Clauson, bu kelimenin muhtemelen İrani bir dilden alındığını, *şenbuy* okunmasına rağmen büyük ihtimalle de **şabnuuy* kelimesinin metatezli biçimi olduğunu savunmakta ve Farsça *şabnişin* ‘akşamsefası’ ile de eş anlamlı olduğunu dile getirmektedir (EDPT: 868). Clauson başka bir çalışmasında ‘*şanbu:y*’ sözcüğü hakkında aynen:

“Kâş. DLT III: 239’a ‘*şanbu:y*’ olarak geçen bir sözcük vardır ki bu Gançak (Kençek’tan daha çok kullanılan bir şekil). “İçkili akşam toplantısı.” (Farsça karşılığı ‘*şabnişin*, tam karşılığı ‘*akşam oturumu*’) olarak tanımlanmıştır. Buna, sonu -y ile biten sözcükleri kapsayan bir bölümde ve bu sözcüklerin üçüncü sessiz harflerini gösteren başlıkların altında rastlanır. Örneğin ‘*kunçu:y*’, ç’nin ve ‘*buğda:y*’, d’nin altındadır; bu sözcük b’nin altında olduğuna göre, yazılışı doğru demektir. Her şeye rağmen bu ‘*şabnu:y*’ deki harflerin yer değiştirmesiyle gelmiş benzer. Bu, diğer bazı Gançak sözcükleri gibi İran dilinden gelmiş (fakat Farsçadan olduğu kesin değil) ve ‘*şab/ gece*’ ile ‘*nu:y*’ün Farsça ‘*nüş/ içmek*’ ile bileşiminden ortaya çıkmıştır.” (Clauson 1967: 30) değerlendirmesini yapmıştır.

Buna göre, Far. *Şebnişin*’in (hrf. gece + oturma) eş anlamlısı olan *şenbuy*, *şebnuuy*’ün metathetik biçimidir. Ancak bu değerlendirmenin de izaha ihtiyacı vardır. Bu konuda Steingass’ın yaptığı bir açıklamanın dikkate alınabileceğini düşünüyoruz. O *şab-noy* biçiminin muhtemelen bir okuma hatası olduğunu kelimenin orijinal şeklinin ‘yavaş yavaş yürürken ayağın çıkardığı ses’ anlamına gelen *şab-püy* olabileceğini söylemektedir. Bu ikinci anlam aslında geceleyin gizlice gidilen içki ziyafetleri düşünüldüğünde uygun düşüyor gibi görünmektedir (Güner 2009: 84). Sertkaya, *şenbuy*’ün Kençekçe olduğunu belirtir (Sertkaya 2009: 33). *Şenbuy* haricinde geceleyin davetsiz gelen adamlara verilen içki ziyafetine ise ‘*kestem*’ (DLT I: 485) denirdi. Clauson, ‘*kestem*’ ~ ‘*kester*’ sözcüğünün hapax legomenon kaydıyla Toharca veya Farsça olabileceğini belirtir (EDPT: 749).

DİVANÜ LÛGATİ’T-TÜRK’TE ESRÜK/ SARHOŞLUK HALİ

Türkçede ‘*sarhoş*’ anlamındaki ‘*esrük*’ sözcüğü *es-* ‘*esmek*’ eyleminin türevleri olmalıdır. Etü. *Esür-*: “Sarhoş olmak” (> *esrük* “sarhoş”) da *es-* eylemi ile ilişkilendirilebilir. *Esrük* sözcüğünün tarihsel metinlerdeki anlamları her ne kadar ‘*sarhoş*’ dışında anlamlandırılmamış olsa da, metinlerin bir kısmında bu sözcük ‘çilgin, meczup; şuursuz’ gibi anlamlara gelebilir. Nitekim DLT’deki *esrük adıldı* “sarhoş ayıldı”, *esrük sanrıdı*: “sarhoş saçmaladı”, *esrükler kamuğ sanrışdı* “sarhoşlar tamamen saçmaladı”, *esrük sarkakladi* “sarhoş yalpaladı.” (DLT I: 194; II: 213, 289; III: 281) gibi örneklerde, kelime sadece “alkollü içkiden dolayı bilinçsiz, sarhoş” anlamıyla değil, herhangi başka bir nedenden dolayı şuursuz veya vecd durumunda olan kişi olarak anlaşılmaya da müsaittir. *esür-*, *esrük* sözcüklerinin asıl anlamı, Şamanizmin özündeki esrime ve vecd halleri ile ilişkili olabilir. Şaman ayinlerinde trans durumu, gökyüzü-yeryüzü- yeraltı arasında kozmik yolculuk için ruhun bedenden ayrılması olayı *esür-*, bu olayı gerçekleştiren veya olaya dahil olan kişi ise *esrük* olabilirdi. Kuskusuz Şamanın *otacılığı* da bu sözcüklerdeki (*esür-*, *esrük*) anlamı ‘*sarhoş olmak*’ ve ‘*sarhoş*’a kadar geliştirmiş olabilir (User 2012: 93). *Esrük*: “Sarhoş” (DLT I: 105; EUTS: 51). *Esrük*: (EDPT: 250). *Esürt* ~ *Esür-*: “to be, or become, drunk, intoxicated, lit. Or metaph.” (EDPT: 251). *Esrik* ~ *esrük*: “Sarhoş” (KBS-I: 342). *PMong*. “*es- 1 to pickle 2 sour milk, *kumis*: MMong. *esuk* 2; WMong. *esüg* 2; Kh. *es-* 1, *ösög*

2; Bur. *ehē*- 1; Kalm. *is*- 1; Ord. *es*- 1, *üsük*, *esük* 2; S.-Yugh. *hsə*- 1. *PTürk*. “**esür*- to become drunk: OTürk. *esür*- (OUygh.); Karakh. *esür*- (MK); Tur. *esri*-; Turkm. *esre*-; MTürk. *esri*- (AH); Uzb. *äsir*- (dial.); Krm. *esir*-; Tat. *isir*-; Bashk. *iür*-; Kirgh. *esir*-; Kaz. *esir*-; KBalk. *esir*-; KKalp. *esir*-; Kum. *esir*-; Nogh. *esir*-; Khak. *izir*-; Shr. *ezir*-; Oyr. *ezir*-; Tv. *ezir*-; Chuv. *üzər*-; Yak. *itir*-; Dolg. *itiriktē*- ‘to rejoice, have a feast.’ (EDAL: 522).

Kepit: “İçki içilen yer, meyhane.” (DLT I: 357). *Kebit*: “Shop” (EDPT: 688). *Kepit* Rusçaya da geçmiş olan Moğolca bir alıntıdır (EDAL: 625). *Bart*: “Şarap ve şaraba benzer akıcı nesnelere ölçüsü.” (DLT I: 341). Okunuşu şüphelidir (EDPT: 358). *Anğut*: “Şarap tıpası.” (DLT I: 93). “*Esrük sanrıdı*: Sarhoş saçmaladı.” (DLT III: 281). “*Esrükler kamuğ sanrıdı*: Sarhoşlar bütün saçmaladı. Bunun aslı ‘*sandırışdı*’dır. Nitekim şu savda da gelmiştir. *Sabanda sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas*: Sabanda kavga olursa, harman zamanında dövüş olmaz.” (DLT II: 214). *Adhug*: “Ayık, sarhoşluktan ayrılan kişi. *Esrük adhug*: Sarhoş ayık demektir.” (DLT I: 63). “*Esrük adhıldı*: Sarhoş ayıldı.” (DLT I: 194). “*Çulk esgürük*: Cılk sarhoş, taşkın sarhoş.” (DLT I: 349). *Sergek*: “Sarhoşun sarhoşluktan iki tarafa sallanması. *Esrük sergekledi*: Sarhoş yalpaladı, iki yana sallandı.” (DLT II: 289). *Sergek*: eserde hapax legomenon bir sözcüktür (EDPT: 850). Başka insanlarla kavga ve geçimsizlik anlatan sözlerden birisi de ‘*axsum*’ sözüdür. *Axsunğ er*: “Sarhoşlukta kavga eden adam. Axsum da denir.” (DLT I: 116).

DİVANÜ LÛGATİ’T-TÛRK’TE KUMAR

Kâşgarlı, kumar veya kumar olduğunu düşünebileceğimiz bazı oyunlarla ilgili çeşitli bilgiler vermektedir. Buna göre müellifimiz, yardımlaşma ifade eden söz ile yarışma ifade eden sözün nasıl ayırt edileceğini de tarif etmiştir. Yardım ile yarış arasını şöyle ayırt ederiz: söz arasında ‘*banā*’ anlamına olan ‘*manğa*’ sözü gelirse yardımlaşma, ‘*benimle*’ anlamına olan ‘*mening birle*’ sözü gelirse yarış anlamındadır. İsimlerde ش harfi ل ile bir arada bulunabilir. Bu suretle anlam oyununda, yarışta, atışta ‘*öndül*’ anlamına gelir. “*Oynadım atlaşu, Oynadım altunlaşu*” sözlerinde olduğu gibi ki ‘*atı öndül koyarak, ortaya koyarak, oyun oynadım*’, ‘*altını öndül koyarak oyun oynadım*’ demektir.” (DLT II: 114). Türkçede -(i)ş-, -(u)ş ekleri bir şeyde yardım ve yarış etmek anlamları veren eklerdir (Demir 2010: 329-352). Bu ek Türkçede en eski eklerdendir (Clouston 2007: 196). ‘*Öndül*’ sözcüğünün aslı bugün, Türkiye Türkçesinde ‘*bir başarı karşısında verilen armağan, mükâfat*’ ve ‘*bir iyiliğe karşılık verilen armağan, mükâfat*’ anlamlarında kullanılmakta olan ‘*ödül*’ sözcüğüdür (Şahin 2007: 273-289). *Ütrük*: “Hileci, ütücü adam. Oğuzca.” (DLT I: 101). Eserde hapax legomenon bir sözcüktür. (EDPT: -).

Eserde yer alan bazı ifadeler, kızların ve cariyelerin bazen kumara konu edildiğini gösteriyor. “*Ol mening birle ok attı kızlaşu*: O, ortaya öndül olmak üzere kız, cariye koyarak benimle ok attı.” (DLT II: 221). *Kızlaşu*:-, hapax legomenon bir sözcüktür (EDPT: 684). Kumarda, öndül anlamında üç harfli isimlerden fiil yapılabilir. “*Anıng birle oynadı yarılaşu*: O, onunla zırhı öndül koyarak oyun oynadı. Arkadaşını yenen zırhı alır.” (DLT II: 258; EDPT: 965). “*Ol beg birle avlaştı oynap*: O, evini ortaya koyarak oyun oynadı.” (DLT I: 240; EDPT: 11). “*Ol mening birle oynadı kökürçünleşü*: O, benimle ortaya güvercin koyarak oyun oynadı.’, *Ol at yarışdı mening bile tavışganlaşu*: O, tavşanı ortaya koyarak benimle at yarışı yaptı.’ Kim arkadaşını geçerse yenen odur ve tavşanı o alacaktır.” (DLT II: 226; *kögürçü:nleşu*:- EDPT: 714; *tavışga:nlaşu*:- EDPT: 447). “*Ol anıg birle çögen urdı ümleşü*: O, onunla şalvarını ortaya koyarak çevgen oynadı.” (DLT I: 242; EDPT: 161). “*Ol anı uttı*: O, oyunda onu yuttu, üttü.” (DLT I: 170). “*Ol yarmak utsuktı*: O, oyunda para yutuldu.’ Başkası da böyledir.” (DLT I: 242). *Utsuk*:- (EDPT: 71). “*Ol mening birle yarmak utuşdı*: O, benimle para yutuştı.” (DLT I: 180; EDPT: 73).

DİVANÜ LÛGATİ'T-TÛRK'TE ZİNA

DLT'de şehvet, cinsellik ve zina ile ilgili ahlâkî sapma sözlerinin mevcudu azımsanmayacak ölçüdedir (Yaylagül 2010: 130). Kadının nazlanmasına, kırışmasına 'kılınçlanma' (DLT III: 374), arsızlığı, yüzsüzlüğüne 'ekeklik' (DLT I: 153) denirdi. Ersemçi/ hersekçi: "Fahişe" (CC: 99/22). Ersek/ hersek: "Erkeğe düşkün kadın, fahişe" (CC: 132/17). Burada 'ersek' (EDPT: 237) sözü 'er' isim köküne '-se-/ -sa-' (Kocasavaş 1998: 419-434; Clauson 2007: 195; EDPT: XLVI) getirilmesiyle oluşan 'erse' fiiline '-k' eki getirilmesiyle oluşmuştur. Clauson, 'er-sek' ekinin doğrudan 'sek/sak' isteklik eki olduğu (Clauson 2007: 189; EDPT: XLII) görüşündedir.

İşler: "Kadın. Aslı 'işiler'dir, 'hanım' demektir. Bu kelime cemidir, müfret olarak ta kullanılır. Sayın kadınlara 'işler' denmesinin büyük bir hikâyesi vardır. ı harfi yeğnilik olsun için atılmıştır." (DLT I: 117). *İşi* ~ *işle:r*: "Lady". Okunuşu şüphelidir (EDPT: 256). *İşi*: "Kadın, hanım, zevce, eş, hatun, prenses, tanınmış, yüksek tabakaya mensup kadın." (EUTS: 67). Moğolca bir alıntıdır. *PTürk*. "e'lı lady, beg's consort: OTürk. i/eşi (OUygh.); Karakh. i/eşi (MK). The word is borrowed in Mong.: MMong. esi (HY), WMong. esi 'empress', Kalm. iş 'mother' (KW 210), Ordos işi *Gatü* 'nom d'un sanctuaire, eşi qatun." (EDAL: 599).

DLT'de 'oynaş', başka biriyle sevişen kadın, 'oynak işler' ise 'oynak kadın' (DLT I: 120) demektir. *PTürk*. "o- 1 play 2 to play 3 to jump: OTürk. ojun 1, ojna- 2 (OUygh.); Karakh. ojun 1, ojna- 2 (MK); Tur. ojun 1, ojna- 2; Gag. ojun 1, ojna- 2; Az. ojun 1, ojna- 2; Turkm. ojun 1, ojna- 2; Uzb. ojin 1, ojna- 2; Uygh. ojun, ojan 1, ojni- 2; Krm. ojun 1, ojna- 2; Tat. ujın 1, ujna- 2; Bashk. ujın 1, ujna- 2; Kirgh. ojun 1, ojno- 2; Kaz. ojın 1, ojna- 2; KBalk. ojun 1, ojna- 2; KKalp. ojın 1, ojna- 2; Kum. ojun 1, ojna- 2; Nogh. ojin 1; SUygh. oin, ujın 1; Khak. ojın 1, ojna- 2; Shr. oin 1; Oyr. ojin 1, ojno- 2; Tv. ojun 1, ojna- 2; Chuv. Chuv. ʋʋjʋʋ 1; Yak. õññü 1, õññõ- 2, oj- 3; Dolg. oj- 3, õññõ-." (EDAL: 1070). *Oyun*: (TDES-II: 311; KBS-II: 644; EDPT: 274).

Oynaş: metaforik anlamı 'orospu'dur (EDPT: 274). Oynaş ve oynak eserde hapax legomenon verilerdir. *Oynaş*: "Maşuka, cariyeye, oynaş." (KTS: 207). *Oynak* ve *oynaş* sözcükleri aynı manada günümüze ulaşmıştır (KBS-II: 642).

DLT'de 'sürtük işler' denilen, sürtüstüren, kendisine sürüstürülen kadın, sevice kadın (DLT I: 477; EDPT: 846) tipleri bulunmaktadır. *PTürk*. "sür-(t)- to rub, smear: OTürk. sürt- OUygh.); Karakh. sürt- (MK); Tur. sür-, sürt-; Gag. sürüt-; Az. sürt-; Turkm. sür-, sürt-; MTürk. sür- (Pav. C.), sürt- (IM), sürüt- (AH); Uzb. surt-; Krm. sürt-; Bashk. hür-, hürt-; Kirgh. sür-, sürt-; Kaz. sürt-; KBalk. sürt-; KKalp. sür-, sürt-; Kum. sürt-; Nogh. sür-, sürt-; SUygh. sürt-; Khak. sürt-; Oyr. sürt-; Tv. sür-; Chuv. sæwr-; Yak. ür-." (EDAL: 1341).

Ortaya düşmüş kadına 'ersek işler' denildiği gibi 'ekek işler' de (DLT I: 78) denirdi. Kâşgarlı; "Ersek erge tegmes ekek evge tegmes: Orospu koca bulamaz. Koca bulmak için azgın karıların emeği çok kere boşa çıkar, bütün sebepler birleşmez." (DLT I: 104) şeklinde bir atasözü nakletmektedir. Bu uygunsuz kadın tipleri haricinde 'yirik işler' (DLT III: 18) denilen bir kadın tipi var, eserin tercümesinde 'yirik kadın' şeklinde tanımlanmış olmakla beraber gayet müphem durumdadır. Taymas, Besim Atalay'ın DLT tercümesi hakkında yayınladığı tenkit yazılarında bu 'yirik işler' sözünün 'iki deliği bir olan kadın.' (Taymas 1954: 80) anlamında olduğunu belirtir. Bunun ne anlama geldiği tevile muhtaç değildir. Bu bakımdan 'yirik işler', 'oynak işler', 'sürtük işler', 'ersek işler' ve 'ekek işler' gibi tiplerin daha ileri aşamasıdır.

"Er uragutnu ekekledi: Adam karısına sövdü, onu kötülüğe nispet etti." (DLT I: 306). *Ekek*, *ekekle:-*, *ekeklik* hapax legomenon verilerdir (EDPT: 105). Clauson'un, *ekek*: "A prostitute: fahişe", *ekekle:-*: "The man abused the woman and alleged that she committed fornication: Adam karısını istismar etmekle ve zina işlemekle itham etti." ve

ekeklik: “Wantonness and shamelessness in a woman: Zevkine düşkün ve utanmaz kadın.” açıklamaları herhalde isabetli değildir. DLT'nin söz varlığında koca ile karısı arasındaki geçimsizlikler ve boşanmaya ilişkin veriler mevcuttur. Karı ile koca arasında geçimsizlik olmasına “*Er kissi birle tok tok boldı.*” (DLT I: 333) deniliyordu. Geçimsizliğin devam etmesi veya giderek artması karşısında adam karısını boşayabiliyordu. “*Yawlak tillü begden kerü yalnğus tul yeğ:* Yalnız dul, kötü dilli kocadan daha iyidir. Kadının dul olması, kendisine söven bir kocası bulunmaktan daha iyidir.” (DLT III: 133; EDPT: 495). “*Er uragutın boşudu:* Adam karısını boşadı. Arguca.” (DLT III: 266; EDPT: 377). “*Ol uragut boşattı:* O, kadın boşattı. Arguca.” (DLT II: 307; EDPT: 378). “*Uragut boşandı:* Kadın boşandı.’ Bu kelime Argu dilince dir. Fasih değildir.” (DLT II: 142). “*Boş uragut:* Boşanmış kadın.” (DLT III: 124; EDPT: 376). Bazen de kadınların erkekleri boşayabildiği görülüyor. “*Uragut başın yoldı:* Kadın mihrinden ve başka şeylerden vazgeçerek kocasından ayrıldı.’ (DLT III: 64). Eserde, Türkçedeki dönüşlü eylem örnekleri incelenirken verilen ‘*uragut yolundı*’ tümcesi dikkati çekmekte (DLT III: 85) bu tümce, ‘*Kadın, kocasına para vererek boşandı*’ biçiminde açıklanmaktadır. Bazen de boşanma kadın ile erkeğin karşılıklı anlaşması yoluyla olabiliyordu. “*Begi kişi üzlüşdi:* Kadın koca birbirinden ayrıldılar.” (DLT I: 240; EDPT: 288). Adam karısını ‘*zevkine düşkün ve fahişe olmakla*’ itham ediyor, fakat geçimsizlik ve boşanma olduğuna dair veri bulunmuyor. Bu durumda ‘*ekek*’ kanaatimizce ‘*faişe, orospu*’ anlamında değil ‘*erkeksi kadın, erkek işlerine mütemayil kadın*’ anlamında olmalıdır. Nitekim Türk destanlarında ‘*lider ve erkeksi kadın tipleri*’ olduğu gibi günümüzde dahi ‘*erkek işi*’ olarak tanımlanan veya öyle kabul gören işlere mütemayil kadınlar vardır.

“*Bu uragut ol ersek:* O, kadın erkek arzu eder, erkeğe düşkündür. *This woman desires men.*” (DLT I: 56; *erseg:* EDPT: 237). “*Uragut erseklendi:* Kadın azgınlığı yüzünden ersedi, erkek istedi.” (DLT I: 314). *Erseğlen-*: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 239). “*Uragut kiçindi:* Kadın orospu oldu, giçişti.” (DLT II: 156; EDPT: 698). “*Er künğın siktürdi:* Adam cariyesini siktirdi.” (DLT II: 186; EDPT: 820). “*Uragutnu sikitti:* O, kadını düzdürdü.” (DLT II: 309; EDPT: 819). “*Ol kızığ kızadı:* O, kızın kızlığını bozdu.” (DLT III: 265). *Kıza-*, hapax legomenon bir sözcüktür (EDPT: 681). “*Er kızığ kapakladı:* Adam kızı bozdu.” (DLT III: 338). *Kapakla-*, hapax legomenon bir sözcüktür (EDPT: 584). “*Er kızığ basdı:* Üzerine çöktü, çullandı.” (DLT II: 10; EDPT: 370-371). “*Er kızığ kıldı:* Adam kızı yaptı. Bu söz, erkekle dışının birleşmesinden kinâyedir; onun için Oğuzlar bu sözü söylemekten kaçınır ve ‘*kıldı*’ yerinde ‘*etti*’ derler.” (DLT I: 171; II: 25; EDPT: 616).

SONUÇ

Kâşgarlı, ‘*Olmayan şeyin dilde adı mı olur?*’ diyor. Bu sebeple eserde yer alan ve bu çalışmamızda ele aldığımız alkollü içkiler, kumar ve zinaya dair sözcükler XI. asır Türk dili söz varlığında mevcut olmuştur. Bu sözcüklerden alkollü içkilere dair olanların büyük çoğunluğunun erken veya geç dönemde Farsçadan alıntı sözcük olduğu görünüyor. *Süçik/ şarap* esasen ‘*tatlı içecek/ meşrubat*’ anlamında iken zamanla ‘*hamr/ şarap*’ anlamına kaymıştır. Eserdeki söz varlığından kumarda, *öndül/ ödül* olarak, at, cariyeye, para, tavşan, güvercin ve hatta şalvarın bahse konu edildiği anlaşılıyor. *Ekek işler, ersek işler, oynak işler, oynaş, sürtük işler* ve *yirük işler* gibi isterik kadın tipleri mevcuttur. Bazı kişilerin karısını veya cariyesini başkalarına peşkeş çektiği görülüyor. Toplumun büyük çoğunluğu tarafından tasvip edilmeyen bu eylemlerin yaygınlığını ve bunlara karşı nasıl bir müeyyide uygulandığını eserin yapısı gereği tespit etmek mümkün olmamıştır. Eserde ahlâki sapma ifadesi olarak kabul edilebilecek olan sözcükler yerleşik hayata geçilmesi ve İran kültür tesirinin sonucu olarak değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim Kâşgarlı, Türk şehirlerinde Farslar çoğaldıktan sonra bu şehirlerin Acem şehirleri gibi olduğunu ifade etmiştir.

KISALTMALAR

- CC: Codex Cumanicus
DLT: Divanü Lûgati't-Türk
EDAL: An Etymological Dictionary of the Altaic Languages
EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
KB: Kutadgu Bilig
KBS: Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü
KTS: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
TDES: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü

KAYNAKÇA

- Akkaya, M. Ş. (1943). Uygur türklerini ve kültürlerini tanıyalım, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi*, 1(3), 75-86. DOI: 10.1501/Dtcfder_0000000377. ISSN: 0378-2905.
- Aksoy, M. (1998). Türkler'de at kültürü ve kırmızı, *Türk Dünyası Tarih-Kültür Dergisi*, Sayı: 142, 38-44. ISSN: 1305-9769
- Aksoyak, H. (2011). Hırkayı (deveyi, şalvarı) şaraba vermek söyleyişi üzerine art-zamanlı yöntemle bir deneme, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 23, Sayı: 91, 85-90, p-ISSN 1300-3984. e-ISSN 2146-8087.
- Aydemir, A. (2012). Divanü lûgati't türk'te aşk ve cinsellik üzerine, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(2), 15-41. Doi Number: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS_45
- Aydemir, A. (2013). About the words of euphemism in divanü lûgati't-türk, *International Journal of Language Academy*, Volume 1(1) 107-120. ISSN: 2342-0251.
- Berbercan, M. T. (2010). Tarihi türk lehçelerinde geçen bazı içecek adları hakkında leksikal tespitler, *Turkish Studies*, 5(4), 914-929. Doi Number: 0.7827/TurkishStudies.1639. ISSN: 1308-2140.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski uygur türkçesi sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Clauson, S. G. (1967). Eski türkçe üzerine üç not, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/Belleten*, 19-37. ISSN: 0564-5050.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Clauson, S. G. (2007). Türkçede sekizinci yüzyıldan önce kullanılan ekler, (Çev. Uluhan Özalan), *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 185-196. ISSN: 1307-7821.
- Çetin, E. (2005). Divanü lûgati't-türk'teki yiyecek içecek adları ve bu adların Türkiye Türkçesindeki görünüşleri, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 185-200. e-ISSN: 1304-8899.
- Demir, E. (2010). Bir şeyde yardım ve yarış etmek; -(ı)ş-, -(u)ş- eki, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi/ Online Thematic Journal of Turkic Studies*, Yıl 2, Sayı: 1, 329-352. ISSN 1308-8351.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Esen, M. A. (2008). Rus dilindeki türkçe kelimeler üzerine bir tasnif denemesi, *Turkish Studies*, 3(7), 364-382. Doi Number : 10.7827/TurkishStudies.506. ISSN: 1308-2140.

- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye türkçesindeki türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2009). Divânü lûgati't-türk'te kençekler ve bazı kençekçe kelimeler üzerine düşünceler, *bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 48, 75-90. ISSN 1301-0549.
- Karaman, E. (2009). Rusça'daki türkçe ödünçlemeler, *Turkish Studies*, 4(3), 1375-1392. Doi Number : 10.7827/TurkishStudies.733. ISSN: 1308-2140.
- Kâşgarlı Mahmud. (2006). *Divanü lûgati't-türk*, (Çev. Besim Atalay), Cilt I-IV, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kılıç, S.; Albayrak, A. (2012). İslâmiyetten önce türklerde yiyecek ve içecekler, *Turkish Studies*, 7(2), 707-716. Doi Number : 10.7827/TurkishStudies.3334. ISSN: 1308-2140.
- Kobyay, E. Ş. (2013). Kutadgu bilig'de yiyecek ve içecek adları, *Turkish Studies*, 8(8), 823-833. Doi Number : 10.7827/TurkishStudies.5064. ISSN: 1308-2140.
- Kocasavaş, Y. (1998). +sa-/ +se- isimden fiil yapma eki ile -sa-/ -se- fiilden fiil yapma eki ve genişlemiş şekilleri, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 28, 419-434. ISSN: 1015-2091.
- Rasonyi, L. (1996). *Tarihte türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Salman, H. (1984). eski türk içeceklerinden 'begni' üzerine bir deneme, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı: 34, 533-538. ISSN: 1305-7820.
- Sertkaya, O. F. (2009). Divânü lûgati't-türk'te geçen her kelime türkçe kökenli midir? veya kâşgarlı mahmut'un divânü lûgati't-türk'ünde yabancı dillerden kelimeler, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, 9-38. ISSN: 1307-7821.
- Starostin, S.A.; Dybo, A.V.; Mudrak, O.A. (2005). *An etymological dictionary of the altaic languages*, Leiden-Boston.
- Şahin, E. (2007). Ödül kelimesi, *Hediye kitabı*, (Edt. Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 273-289.
- Şenocak, E. (2007). Türk halk kültüründe ve mitolojik bağlamda üzümün yeri, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 19, Sayı: 76, 164-172. p-ISSN 1300-3984. e-ISSN 2146-8087.
- Şenocak, E. (2008). Türk halk kültüründe ve mitolojik bağlamda üzümün yeri, *Turkish Studies*, 3(5), 175-192. Doi Number : 10.7827/TurkishStudies.418. ISSN: 1308-2140.
- Tavkul, U. (2003). Codex cumanicus ve karaçay-malkar türkçesi, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 15, 45-81. ISSN: 1301-077.
- Taymas, A. B. (1954). Divanü lûgati't türk tercümesi, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Cilt 11, 75-100. ISSN: 0085-7432.
- Toparlı, R.; Vural, H.; Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak türkçesi sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- User, H. Ş. (2012). Etimoloji önerileri: eser, yelek, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19(1), 91-102. DOI: 10.1501/Trkol_0000000237. ISSN: 0255-2981.
- Üstün, Ç. (2009). Eski bir türk içeceği: kırmız (koumiss), *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi/ TÜBAR*, Sayı: 26, 247-255. ISSN 1300-7874.

- Vasary, I. (2012). Çöp ve türevleri: bir türkçe kelime ailesi ve onun macarcadaki yansımaları, (Çev. Yasemin Çürük), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19(1), 119-140, DOI: 10.1501/Trkol_0000000239. ISSN: 0255-2981.
- Yaylagül, Ö. (2010). türk dilinde ahlâki sapma sözleri, *Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 121-140, DOI: 10.1501/MTAD_0000000009. ISSN: 1304-8015.
- Yusuf Has Hacib. (2006). *Kutadgu bilig*, (Haz. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul: Kabalcı Yayınları.